

ETKİLİ DİN ÖĞRETİMİ

Geliştirilmiş 3. Baskı

**TÜRKİYE İLAHİYAT TEDRİSATINA YARDIM EDEN
DERNEKLER FEDERASYONU**

İstanbul, Eylül 2010

Din Öğretimi Yöntemleri

Prof. Dr. Suat CEBECİ*

A. GİRİŞ

Din öğretimi denildiğinde “din” ile “öğretim”in birlikteliği ifade edilmektedir. Aslında bu kavramla kastedilen eylem öğretimdir, din de bu eylemin konusudur. Din öğretimi, kendine has özellikleri ile birlikte, büyük ölçüde genel öğretimin kural ve yöntemlerine göre yürütülecektir. Diğer bir ifadeyle din öğretimi ilke ve yöntemleri hem dinden gelen bilgilere hem de genel eğitimden gelen bilgilere dayanacaktır. Bu bakımdan din öğretimi yöntemlerine geçmeden önce eğitim, öğretim, öğrenme ve öğretim süreçleri ile ilgili kısa bir bilgi vermekte fayda vardır.

1. Eğitim, Öğretim, Öğrenme

İnsan dünyaya geldiğinde, içgüdüsel bazı hareketler dışında bir şey bilmemektedir. Doğumla birlikte öğrenme süreci başlar ve hayat boyunca devam eder. Bireyin eğitilmesini sağlayan çevreyle ilişkiler dokusu ana kucağında başlayarak çeşitli renk ve desenlerle gittikçe zenginleşir. Bu çeşitlilik ve zenginlik içerisinde birey sosyalleşir; onun kişiliği ve kültürel kimliği yaşadığı çevreye uygun bir şekilde belirginleşir. Bireyin doğumdan itibaren yaşadığı bütün etkileşimler onun için birer eğitimidir. Etkileşimler devam ettikçe, eğitilme devam eder. Dolayısı ile bu anlamda hayatın tamamı eğitimidir.

Eğitimin en temel eylemi “öğrenme”dir ve eğitilen kişinin bizzat kendi yaşantısıdır. Öğretim ise öğrenenin öğrenme yaşantılarını yönlendirme, kılavuzlama işidir. Bir öğrenme gerçekleşecekse bu ancak öğrenenin yaşantısı ile mümkün olacaktır. Öğrenme mutlak surette etkiye dayanır ve duyular yoluyla alınan dış etkilerin insanın zihninde, anlayışında ve davranışlarında meydana getirdikleri değişiklikler olarak ortaya çıkar. Kısaca öğrenme duyular yoluyla alınan her türlü etkiye karşı bir tepki işidir. Ancak algılanan her şey öğrenilmiş demek değildir. Öğrenmenin meydana gelebilmesi için algılar sonucu oluşan

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. E-posta: scebeci@sakarya.edu.tr

tepkilerin kalıcı olması diğer bir ifadeyle iz bırakması gerekir. Bu sebeple öğrenme kısaca *izli davranış değişikliği* olarak tanımlanmaktadır.

Ancak kalıcılık, etkinin veya algının gücüne, tekrarına ve devamlılığına bağlı olarak zayıf, güçlü, kısa süreli, uzun süreli olabilmektedir. İşte öğretim güçlü, etkin ve kalıcı tepkilerin oluşmasını sağlayabilme becerisidir. Tepkilerin etkinliği ve kalıcılığı öğretme ve öğrenmenin keyfiyeti ile ilgilidir. Eğitimde sıklıkla kullanılan “anlama”, “kavrama”, “belleme”, “ezberleme” kavramları değişik boyutlarda gerçekleşen öğrenme durumlarını anlatmaktadırlar.

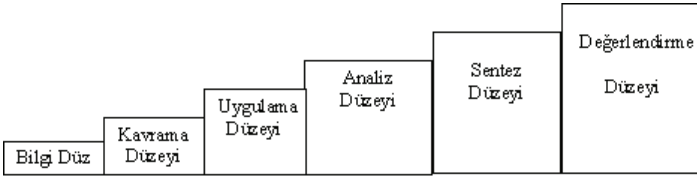
Her öğrenme bir davranış kazanmayı ifade etmektedir. Birey davranışları zihninde, duygularında ve hareketlerinde kazanır. Bir öğretim, bunlardan hangisinde davranış kazandırmayı hedef alıyorsa ona göre düzenlenmelidir. Örneğin inanç zihinsel, kanaat duygusal davranıştır, yüzebilme ise fiziksel (motor) davranıştır. Yüzme anlatımla, inanç deneyerek öğretilmez. Ancak bazı bilgi objeleri bu üç alanda da öğrenilmeyi gerektirebilir.

- **Öğrenme**, bireyin kendi yaşantıları yoluyla izli davranış kazanması
- **Öğretme**, öğrenme eylemini kılavuzlamaktır.

Kazanılan Davranışlar

Bilişsel davranışlar : İnanç, kanaat, değer
Duyuşsal davranışlar : Duygu (sevgi, azim, sabır vb.), tutum
Motor davranışlar : Beceri, eylem, yaşantı, amel

Öğrenme Basamakları

Bu alanların her birindeki öğrenmeler en zayıftan en güçlüye doğru farklı düzeylerde gerçekleşir. Öğrenenin ilgisinin yanında öğretmenin kılavuzlama başarısı öğrenmenin düzeyini belirlemektedir. Bu bakımdan öğretmen hem kendi öğretici becerisini geliştirmek hem de öğrenenin ilgi ve dikkatini uyandırmak durumundadır. Bilişsel alandaki öğrenme basamakları şöyle sıralanmaktadır:

- 1- Anlama düzeyi
- 2- Kavrama düzeyi
- 3- Uygulama düzeyi

- 4- Analiz düzeyi
- 5- Sentez düzeyi
- 6- Değerlendirme düzeyi

Öğrenme olayı bu kademelerin birinci basamağında en alt düzeyde, altıncı basamağında ise en üst düzeyde gerçekleşir. Duyular yoluyla zihne ulaşan uyuların zihinde olduğu gibi algılanması, anlama düzeyinde bir öğrenmeyi ifade eder. Bu kalıcılığı olmayan hemen unutulabilecek zayıf bir öğrenmedir. Anlaşılan bilginin kıymeti ve önemi, sebep sonuç ilişkisi içinde değerlendirilerek bir kanaate ulaşırsa kavrama düzeyinde öğrenme meydana gelmiş olur. Kavrama düzeyindeki öğrenmeler daha anlamlı ve kalıcı olmakla birlikte yeterli değildir. Kişinin öğrendiği bilgiyi yaşantıya dönüştürme kabiliyetini kazanması, onu yeri geldiğinde kullanabilmesi, kişiliğinin bir parçası olarak davranışlarının ölçüsü haline getirmiş olması gerekir. İşte bilginin bu ölçüde öğrenilmesi uygulama düzeyinde öğrenmeyi ifade etmektedir. Dini bilgilerin anlamlı ve yararlı olabilmesi için en az bu üçüncü basamak düzeyinde öğrenilmiş olmaları gerekir.

Dördüncü basamakta, öğrenilen bilginin alt birimlerinin, muhteva bütünü oluşturulan parçalarının birbirleri ile ilişkileri, bu ilişkilerin ortaya çıkardığı sonuçları kavrama söz konusudur. Bu şekilde bilgiyi tahlil edebilme yeteneğine ulaşılması analiz düzeyinde öğrenmeyi ifade eder. Öğrenmede bunun bir üst kademesi olan sentez düzeyi ise, bilgi konusunun benzer konularla ilişkilerini tespit edebilme, bu ilişkilerden yeni durumlar ve yeni bilgiler ortaya çıkarabilme yeteneğine ulaşılmasıdır.

İnsan zihninin kapasitesi bununla da sınırlı kalmamaktadır. İnsan bilginin doğruluğunu, kaynağını ve intikal yollarını sorgulayabilmektedir. Konuyu bütün boyutları ile öğrenen kişi, eldeki bilginin doğruluğu hakkında fikir yürütebilecek duruma geldiğinde öğrenme değerlendirme düzeyine çıkmış olur. Bu ancak bilginlerin ulaşabildikleri en üst düzey öğrenmeyi ifade eder.

2. Öğretim süreçleri

Öğretim basit bir işlem olmayıp belli hedefler doğrultusunda planlı, programlı ve dikkatli bir şekilde yürütülmesi gereken birbirine bağlı ve birbiriyle bağlantılı süreçler bütünüdür. Hedefler, stratejiler, ilkeler ve araçlar gibi yöntemler de bu süreçlerin bir parçasıdır. Önceleri çok önemsenen öğretim yöntemleri yakın zamanlarda birey kişiliğinin, tercihlerinin ve yeteneklerinin eğitimde öne alınması ile birlikte öğretim ilkeleri / yaklaşımları daha çok önem kazanmıştır. Bu gelişme öğretim yöntemlerini öğretim ilkeleri ile birlikte ele almayı zorunlu kılmış olsa da onların etkinliğini azaltmamıştır. Durum böyle olunca öğretim yöntemleri, öğretim ilkelerinden bağımsız düşünülemez. Aslında uzun

vadeli başarılı sonuçlar alınabilmesi için, öğretim süreçlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve aynı dikkat ve hassasiyetle yürütülmesi gerekmektedir.

Öğretim süreçlerini nitelikleri bakımından şu şekilde iki gruba ayırmak mümkündür:

1- Değişken Süreçler:

- a) Öğretim Yöntemleri
- b) Öğretim İlkeleri
- c) Öğretim Stratejileri

2- Sabit Süreçler:

- a) Öğretim Programları
- b) Öğretim Planları

Bu süreçlerden başka öğretim etkinliğinde yer alan **öğretmen, öğrenci, fizikî mekânlar, araç-gereçler** gibi girdiler de öğretim etkinliğinin önemli parçalarıdır. Dolayısı ile öğretim etkinliğinin başarısı bunlardan sadece birinin yeterliğine ve yetkinliğine bağlanamaz. Diğer bir ifadeyle, öğretim girdilerinin ve süreçlerinin sadece birinin veya bir kısmının uygunluğu başarı için yeterli değildir, tamamının gözetilen eğitim hedeflerine uygun olması ve uygun şekilde yürütülmesi gerekir.

3. Öğretimin Temel İlkeleri

İnsanı hedef alan her eğitim faaliyetinin yürütülmesinde belli temel ilkeleri gözetilmesi kaçınılmazdır. İnsanların kapasiteleri ve kabiliyetleri birbirlerinden farklı oluşu, birikim ve anlayışlarının sürekli değişim göstermesi sebebiyle standart kuralları içeren yöntemlerin yerine, esnek yaklaşımları ifade eden ilkelerin eğitimde daha doğru ve geçerli olacağı düşüncelerini güçlendirmiştir. Günümüzde revaçta olan yapılandırmacı yaklaşımda öğrencinin bilgiyi kendisine göre anlamlandırması ve biçimlendirmesi kabul gördüğüne göre, yöntem kalıplarına göre davranan bir öğretici tutumdan yön veren ve yön gösteren esnek bir tutum daha geçerli olacaktır. Dinde zorlamanın olmaması, tahkikî imanın daha makbul olması gibi bireyin özgür yönelişini öne çıkaran esaslara göre bu yaklaşımın din öğretimine de uygun olduğunu söylemek yanlış olmaz

Milletlerin kendi ulusal hedefleri yönünde belirledikleri eğitim ilkeleri bir tarafa bırakılırsa, genel eğitim anlamında öğretimin bazı ortak temel ilkeleri şu şekilde sıralanabilir:

a. Öğretimde Hiyerarşik Düzen:

Her öğretim etkinliği, o öğretimin hedefi ve konusuyla uyumlu bir şekilde birbirini takip eden, birbiri ile uyumlu işlemlerin sistematik olarak yürütülmesi-

ni gerektirir. Hiçbir öğretim faaliyeti bir sistematik düzen olmaksızın yürütülemez. Bu sistem kaba hatları ile şu dört unsuru içerir:

- Tasarlama (Hedefleri, amaçları ve imkânları belirleme)
- Planlama (Yapılacak işlerin zamanını, süresini, miktarını tayin etme)
- Uygulama (Hazırlama, anlatma, yapma, yaptırma, düzeltme)
- Değerlendirme (Sonuçları gözleme, hedeflerle uygunluğu denetleme)

b. Öğretimde Bütünlük

Bu ilke her öğretim faaliyetinin iki yönlü bütünlüğü gözetmesini öngörür. Bunlardan biri bireyin duygu, düşünce ve yetenekleri ile bir bütün olarak ele almayı gerektirir; diğeri de etkinliği amaç-araç-yöntem bütünlüğü içinde yürütmeyi esas alır.

c. Öğreneni ve Öğrenmeyi Esas Almak

Eğitimde daima göz önünde tutulması gereken neyin öğretildiği değil, neyin öğrenildiği; nasıl öğretildiği değil, nasıl öğrenildiği olmalıdır.

d. Bireysellik ve Toplumsallık İlkesi

Eğitim, bireysel farklılıklar dikkate alınarak yürütülmeli, herkesten aynı kabiliyet, aynı beceri beklenmemelidir. Kimse birbirinin aynı değildir, aynı yönde gelişmek, aynı mesleği icra etmek istemez. Ancak eğitim bireysel farklılıkları ve tercihleri önemserken toplum gereklerini, birlikte yaşama ve birlikte yapma ve birlikte başarıma imkânlarını göz ardı edemez.

e. Devamlılık İlkesi

Bireyin eğitilmesi süreci sadece planlı öğretimden ibaret olmayıp ömür boyu devam etmektedir. İnsan sürekli gelişme gösterir ve her yeni şartlara ve durumlara intibak eder. Bu gerçekten hareketle planlı öğretimin her aşamada birbirini tamamlayıcı olması, her zaman eğitim düşüncelerinin canlı tutulması, bireyin olumlu davranışlar kazanması yönündeki etkinliklerin ısrarla, sabırla, gerektiği kadar tekrarlarla sürdürülmesi esastır.

B. ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

İslam dini, kapsamlı bir medeniyet projesi şeklinde bütün insanların huzur, güven ve mutluluğunu hedef almıştır. İlâhi mesajın her yere ve herkese ulaşabilmesi için müminler bu yeni dini öğrenmek ve öğretmekle mükellef tutulmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'de İslam'ın esaslarını insanlara anlatıp öğretme işinin hem Peygamberin (Maide 5/67) hem de Müslümanların görevi (Al-i İmran 3/104) olduğu bir ilâhi emir olarak bildirilmiştir.

Peygamberin sağlığında İslam'ın öğretimi görevi öncelikle bir tebliğ yani ilan etme, duyurma ve bildirme faaliyeti olarak başladı. Sonra İslam'ı kabul

edenlere dinin esaslarını etraflı bir şekilde öğretme, bilgilendirme, bu yönde tutum ve davranışları düzenleme şeklinde yürütüldü. Zamanın ilerleyip İslam dini toplumda yerleşince dinî değerlerin toplumda sürekliliğinin sağlanması ve yeni kuşaklara kazandırılması tabii olarak daha planlı ve düzenli etkinlikleri gerektiriyordu. Bu durum, ilk zamanlardaki tebliğ faaliyetinden farklı olarak herkesin kendi çocuklarına, bu işle görevli ve yetkin olanların da diğer Müslüman bireylere İslam dinini öğretmesi görevidir. Şüphesiz bu görevi yerine getirmenin birtakım usul ve esasları, her duruma ve her kesime göre düzenlenecek metod ve teknikleri olacaktır.

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet, dinin eğitim ve öğretimi ile ilgili yöntemler ve yol gösterici bazı temel ilkeler getirmiştir. Bununla beraber eğitim-öğretim işi, değişik insanlara yönelik beşerî bir eylem olduğu için bunun metod ve tekniklerine dair ayrıntıların sürekli geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitimin dinamik yapısı gereği bu yöndeki gelişmeler kaçınılmazdır. İslam öğretisinin hak ettiği etkinliği gösteremediği dönemlerde ve toplumlarda görülen temel zaaf, şüphesiz ki öğretim yöntemleri ile ilgilidir. Bugün öğretim yöntemleri konusunda çok daha önemli imkânlar sahibiz. Hem genel eğitim metod ve teknikleri gelişmiş, hem de din eğitimi biliminin ortaya çıkması ile dinin nasıl öğretileceğine dair arayışlar hız kazanmıştır. Artık din eğitimi faaliyetlerinde hangi metod ve tekniklerin kullanılacağı sorusuna gerekli cevaplar rahatlıkla bulunabilmektedir.

Din öğretiminde kullanılan yöntemleri iki grupta ele almak gerekir. Bunlar; genel öğretim yöntemleri ve din öğretimi özel öğretim yöntemleridir.

1. Genel Öğretim Yöntemleri

*“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır;
onlarla en güzel şekilde tartış” (Nahl, 16/125)*

Din eğitimi amaç ve hedefler bakımından genel öğretimden farklılık gösterse de öğretim metodları ve teknikleri bakımından onun ayrılmaz bir parçasıdır. Eğitim biliminin tarihî süreç içerisinde kazandığı tecrübeler, geliştirdiği metod ve teknikler din eğitimi için hazır imkânlar olarak alınıp din eğitiminin hedefleri doğrultusunda ve onun amaçlarına uygun şekilde kullanılacaktır. Çünkü genel eğitimde olduğu gibi din eğitiminde de üzerinde durulan ve eğitilmesi istenen insandır. Her insan aynı şeyi aynı tarzda öğrenmez, ama her insan düşünebilir ve düşünmenin mahiyeti herkes için aynıdır. Yine insanlar aynı duygusal özelliklere, benzer psikolojik özelliklere ve algılama özelliklerine sahiptirler.

Durum böyle olunca insanların eğitim ve öğretimini sağlamada genel geçerliği olan kurallar, ilkeler ve metotlar tespit edilebilir ve tespit edilmiştir de. Eğitim konusunda yüzyıllar öncesine kadar uzanan tarihi çabalarla ulaşılmış bulunan mevcut kurallar ve metotlar her eğitim faaliyetinin ortak imkânlarıdır. Din eğitimi çalışmalarında eğitim alanının ortak imkânı olan bu genel geçer nitelikteki kuralların, ilke ve metotların bütününden yararlanılacaktır.

Tarihî süreç içerisinde geliştirilerek günümüz bütün eğitim faaliyetlerinde kullanılabilen genel öğretim metotlarını ve bunların din eğitim ve öğretimi ile nasıl ilişkilendirileceğini kısaca belirtmeye çalışalım.

1- Anlatım metodu: Pasif dinleyici durumundaki gruba bilgileri tek yanlı, ve sözlü olarak aktarma esasına dayanan bir metottur. Bu metot kısa zamanda çok bilgi aktarmaya imkân vermesiyle, öğretim etkinliklerinde oldukça sık kullanılır. Sosyal hayatımızda da anlatım temel iletişim aracı olarak kullanılır. İnsanlar aralarındaki bilgi alışverişinde en çok başvurdukları sözlü iletişim, aslında herkesin birbirine anlatımından ibarettir. Bu iletişim şekli tabii olarak eğitim alanında yaygın bir kullanım alanı bulmaktadır.

İslam dinine ait bilgilerin insanlara öğretilmesinde anlatım ön plana çıkmaktadır. Ayet ve hadislerde yer alan dinin öğretimi ile ilgili “tebliğ”, “davet”, “öğüt”, vb. kavramlar anlatımla ilgilidir. Kur’an’da “öğüt ver, çünkü öğüt müminlere fayda verir.” (Zariyat, 51/55) anlamındaki ayet anlatımın faydasına işaret etmektedir.

2- Soru - cevap metodu: Bilme ve öğrenme ihtiyacını uyandırmak, öğretilecek konuya muhatabın dikkatini toplamak üzere önce sorular sorup sonra cevaplar vererek öğretme şeklidir. Bir konu hakkında özel olarak formüle edilmiş sorular ortaya konularak cevapların muhataplarla birlikte aranması, öğrenme işlemi aktif hale getirir. Bireyin kendi çabası ile bir bilgiye ulaşması, o bilgiyi sahiplenmesini ve kanaat haline getirmesini sağlamaktadır. Bu metot, zaman kaybettirici yönüyle fazla bilgi aktarımına elverişli olmamasına karşın, bilginin iyice kavranmasını ve kalıcı bir şekilde öğrenilmesini sağlamaktadır.

Soru cevap metodu Kur’an-ı Kerim’de belli hususları zihinlere iyice yerleştirmek için sıkça kullanılır.

“Karia, bu karia nedir? Karia’nın ne olduğunu bilir misin? O gün insanlar çırpınarak etrafa savrulan kelebekler gibi olurlar. Dağlar da didilip darmadağın edilmiş renkli yünler gibi olurlar. Kimin tartıları ağır gelirse işte o, memnun olacağı bir hayata kavuşur. Kimin de tartıları hafif gelirse onun barınağı Haviye’dir. Onun ne olduğunu bilir misin? Kızıışmış bir ateştir.” (Karia, 101/1-11)

Hız. Peygamberin hadislerinde de soru cevap metodunun kullanıldığı görülmektedir. Ünlü Cibril Hadisi'nde Cebrail, Peygambere "İman nedir?", "İslam nedir?", "İhsan nedir?" diye sormuş ve sonra cevaplarını vermiştir. (Buhari: 50)

3- Problem çözme metodu: Bilgi konusunu bir problem olarak ele alıp geçici hipotezlerin ve yardımcı verilerin yorumlanması ile sonuca ulaşmayı öngören bir metoddur. Öğretilen bilginin hayatta karşılaşılan ne tür problemlerin çözümüne yaradığını göstermek, öğrenmeyi bir problem çözme işi olarak ele alıp zihinlere problemlerin çözmeye yönelik bir etkinlik kazandırması bakımından bu metod önemlidir. Önce bir problem ortaya konularak onun bir güçlük olarak hissedilip, problemin kavranması sağlanır, sonra da bu problemin çözümünün ne olduğu üzerinde fikir yürütülerek sonuca ulaşılır. Bu, her konuda uygulanacak bir metod olmamakla birlikte sebep-sonuç ilişkilerinin önemli olduğu konuların kavranmasında elverişli bir metottur.

Kur'an-ı Kerim'de bu metodun kullanıldığına dair örnekler vardır. Onlardan biri şöyledir:

"Düşününüz ki, bir zaman siz yeryüzünde zayıf düşmüş ezilen bir azınlık idiniz. İnsanların sizi yerinizden yurduvuzdan kopartıvereceğinden korkardınız. Böyle iken Allah barındırdı ve yardımı ile destekledi, size temiz rızıklar verdi ki şükredesiniz. Ey iman edenler! Allah'a ve Rasulüne ihanet etmeyin ki, size verilen emanetlere bile bile ihanet etmiş olmayasınız. Ve biliniz ki, mallara ve çocuklara sahip olmanız bir imtihandır ve büyük mükâfatlar Allah katındadır. Ey iman edenler! Eğer Allah'a samimiyetle bağlanırsanız, size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış gücü verir, günahlarınızı kapatır ve sizi bağışlar. Allah büyük bir lütuf sahibidir." (Enfal, 8/26-29)

Yukarıdaki ayetlerde insanların zaafiyeti, ezilip yurtlarından sürülme korkusu çekmeleri bir problem olarak ele alınıp bunun niçin böyle olduğu üzerinde düşünülmesi isteniyor. Sonra bu tür bir problemin mal ve beşerî güç gibi varlıklara sahip olmakla değil, ancak Allah'ın yardımı ile çözüleceği, maddî varlıkların insanın Allah'a bağlılığını denemekten başka bir anlamı olmadığı anlatılarak sonuca ulaşıyor. O da insan Allah'a ve onun yoluna sıkı sıkıya bağlılık gösterirse, Allah'ın ona problemleri çözecek bir kavrayış gücü vereceğidir.

Bu örnekte de görüldüğü üzere, hayatta yaşanan olumsuzluklar birer problem olarak ele alınıp, onların çözümüne dair belli bilgi ve kanaatlere ulaşması şeklindeki bu öğretim metodu, dinî değer yargılarının yerleşmesi bakımından din eğitiminde kullanılacak önemli bir metottur.

4- Gösteri metodu: Bir işin veya bir davranışın nasıl yapılacağını, öğreticinin bizzat yaparak veya canlandırarak göstermesi suretiyle öğretmedir. Bu metotla öğrencinin işitme duyusunun yanında görme duyusuna da hitap edilmesi, sözel anlatımın görsel malzeme ile somutlaştırılması sağlanmış olur. Böylece,

insanın görme duyusu ile edindiği kazanımlar daima daha güçlü olduğundan, daha güçlü bir öğrenme gerçekleşmiş olur.

Dinî ve ahlâkî erdemlere dair tutum ve davranışlar ile ibadetler ve görgü kurallarına dair motor davranışların öğretiminde, gösteri en etkin bir metottur. Bu konuda öğretmenin bizzat yapması veya canlandırmasının yanında şekiller, şemalar, resimler, nesnelere ve filmler de kullanılır. Din eğitiminde öğretmenin sınıf içindeki ve sınıf dışındaki kişisel davranışlarının ve genel yaşantısının öğretici etkisi, bir gösteri metodu olarak değerlendirilmelidir.

Peygamberimiz bazı işleri “şöyle yapınız” diyerek nasıl yapılacağını kendisi bizzat gösterdiği gibi, bir hadisinde de “*Namazı, benim nasıl kıldığımı gördüyseniz öyle kılın*” (Buhari: 605) buyurarak öğretimde gösteri metodunu kullanmıştır.

5- Gözlem metodu: Yaşantıların, olayların ve varlıkların oldukları yerde ve kendi doğal şartlarında gözlenmesi ve incelenmesi suretiyle, onlarla ilgili bilgilerin öğretilmesidir. Hangi olayın veya varlığın inceleneceği öğretim amaçlarına uygun olarak tespit edilerek, öğrencilerin nesnel gerçekle yüz yüze gelmeleri, onu bütün yönleriyle kavramaları ve ondan kullanılabilir sonuçlar çıkarmaları sağlanır. Gözlem yapan kişiler aktif öğrenme çabası içine girerek, kendi gayretleri ile bilgiye ulaşırlar; gördüklerini kendi önbilgileri ile karşılaştırarak yeni bilgi ve duygular kazanırlar, ibretler ve hikmetler sezerler.

Dinî yönden gözlem, Yaratana, varlığın yaratılış hikmetlerini kavramanın ve hayatı anlamlandırmanın tabii bir yoludur. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim’de insanların olayları ve varlıkları gözleyerek onlardan ibretler ve hikmetler çıkarmaları öğütlenir.

“Rahmetinin önünde rüzgârları müjdeciler olarak gönderen Allah’tır. Nihayet bu rüzgârlar, o ağır bulutları hafif bir şeymiş gibi kaldırıp yüklendiklerinde bakarsınız Biz onları, ekinleri kurumuş bir ülkeye sevk edip oraya su indirmişiz de orada her türlü sünden meyveler ve ürünler çıkarmışızdır. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Gerek ki düşünüp ibret alasınız.” (A’raf, 7/57)

“İnsanlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayıldığına bakmazlar mı?” (Gaşiye, 88/17-20)

Kur’an’da kâinattaki yaratıkları ve cereyan eden olayları ibret gözü ile inceleyip onlar hakkında düşünmeyen, onlardaki hikmetleri ve ibretleri kavramayan kimseler, duyularını ve insani hasletlerini kaybetmiş sayılırlar.

“Onların kalpleri vardır, onlarla idrak etmezler; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır onlarla işitmezler. Onlar hayvanlar gibidirler, hatta onlardan da şaşkındırlar. İşte onlar gafillerdir.” (A’raf, 7/179)

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere gözlem metodu, bilgi öğrenmenin ötesinde inanç, duygu ve anlayış geliştirme bakımından din eğitiminde kullanılacak önemli bir metottur.

6- Rol oynama metodu: Bir fikrin, durumun veya olayın grup önünde temsili olarak dramatize edilerek öğretilmesidir. Bu yöntemle insanî ilişkilerde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz durumları temsili yaşantılarla gösterip bunların irdelenmesi sağlanırken, bir yandan da eğlenerek öğrenme yoluyla öğretim sıkıcı olmaktan çıkarılır. Grupla öğretimde hem rol oynayanların hem de onları izleyenlerin birlikte öğrenimi gerçekleşmiş olur.

Rol oynama yöntemi, kişilik ve yetenek geliştirmeye yönelik konularda ve özellikle dil ve diksiyon geliştirmede etkili bir yöntem olarak kullanılabilir. Olumlu davranışlar gösteren iyi bir kişiliği temsil eden çocuk, kendini onun yerine koyarak aynı erdemleri içsellileştirir. Bu bakımdan dini alanda saygın kişilerin örnek davranışlarının ve kısa menkıbelerinin temsillerle canlandırılması o yaşantılarda sergilenen erdemlerin öğrenilmesinde ve benimsenmesinde etkili olur.

7- Örnek olay inceleme metodu: Belli bir konuyla ilgili olan gerçek veya hayalî bir olay üzerinde tartışma ve değerlendirme yapılarak öneriler geliştirmek suretiyle öğretmeyi esas alan bir yöntemdir. Bu yöntem çocuğun, hayatta her zaman karşılaşılabilecek mümkün olan olaylar karşısında seçme, karar verme ve sonuç çıkarma yeteneklerini geliştirmesini sağlar.

Yaşanmış veya hikâye olarak anlatılan bir olayın ve olayın odaklandığı ana fikrin, öğretilecek konuyla doğrudan ilgili olması gerekir. Her olay, aynı zamanda ondan çıkarılacak dersin zıddını da içerdiği için dikkatle inceleme, akla gelebilecek bütün soruları cevaplayacak şekilde yapılmalıdır. Olayda geçen kahramanların durumu, onların davranışları, davranışlarının sebep ve sonuçları bütünüyle öğreticidir.

Örnek olay incelemesi, anlatılan teorik bilgilerin uygulamada nasıl ortaya çıktığının somut bir göstergesidir. Belli inanç ve anlayışları yerleştirmek için Kur'an-ı Kerim'de sıkça örnek olaylar anlatılarak bu olaylarda görülen sonuçların aynı sebeplerle tekrarlanacağına dikkat çekilmektedir.

“Allah, halkı güven ve huzur içinde olan şehrin durumunu örnek verir. Ahalinin rızık her taraftan bol ve rahatça geliyordu. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler. Bunun üzerine Allah da halkın yaptıkları sebebiyle şehri onları elbise gibi saran açlık ve korku vererek bunların acısını tattırdı. Ve onlara içlerinden bir peygamber gelince de onu yalancı saydılar. Böylece haksızlıklarına devam ederken azap onları yakalayiverdi. Onun için Allah'ın size verdiği rızıklardan helal ve hoş olarak yiyin ve yalnız Allah'ı mabud tanıyorsanız O'nun verdiği nimetlere şükredin.” (Nahl, 16/112-114)

Buna benzer birçok olay Kur’anda anlatılarak yaşanmış ve yaşanması her zaman mümkün olabilecek olaylardan hareketle mesajlar verilir. B  tür olayların incelenmesi ile verilen mesajın daha iyi kavranıp benimsenmesi amacı g d l r. İslam dini insanlara hayatın bütününe dair tutum ve davranış ölçüleri getirdiği için, bu ölçüleri en iyi öğrenmenin yolu sözel anlatımların yanında yaşanmış örnek olayların da incelenmesidir.  nk   rnek olay incelemesinin bilgiyi somutlaştırma etkisinin yanında olayda sergilenen tecrübelerin, beklenmedik durumlarda insanın nasıl tavır alacağı hususunda örnek teşkil etme işlevi vardır.

8- Tartışma metodu: Öğrencilerin  ğretmenin gözetiminde bir konu veya problem üzerinde gruplar halinde birbirleri ile tartışmak ve görüş alışverişinde bulunmak suretiyle sonuçlar çıkarmaları esasına dayanır. Bu yöntem çocuklara, farklı görüşleri dinleme, değerlendirme, onlardan sonuçlar çıkarma, kendi düşüncelerini başkalarının görüşleri ile test etme melekesi kazandırır. Bu kazanım, çocuğın uyumlu ve dengeli kişilik geliştirmesi, bilgiye objektif bir tutumla yönelme alışkanlığı edinmesi bakımından önemlidir.

Tartışma metodu,  ğretmen merkezli soru-cevap metodundan farklı olarak, daha çok öğrencilerin kendi aralarında fikir alışverişi şeklindeki karşılıklı etki-leşimleri olarak yürütülür. Bu metod, kesin bilgiyi gerektiren ve tartışmasız sonuçları bulunan konularda değil, tek  z m  zorunlu kılmayan esnek ve farklı yaklaşımlara müsait olan konularda kullanılır. Bu bakımdan dinin temel ilke ve kurallarında değil, ama dinî duygu ve ahlâkî kuralların öğretilmesinde tartışma metodu etkin ve kalıcı öğrenmeler sağlayan bir metod olarak kullanılabilir.

Doğruyu bulma ve gerçeğe ulaşma amacıyla uygun tarzda tartışma yapılması Kur’an’da emredilmiştir.

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde tartış” (Nahl, 16/125)

İslam dininde inceleyerek, düşünüp tartışarak ulaşılan bilginin, salt bir duyum ve geleneksel intikal yolu ile ulaşılan bilgiden daha değerli olduğu kabul edilir. Bu bakımdan din eğitiminde tartışma metodu özel  ğretim metodu olarak da değerlendirilir.

Genel �ğretim Metotlarının Kullanılmaya Müsait Oldukları Konular
1- Anlatım metodu: Anlaşılması yeterli olan geniş konularda
2- Soru-cevap metodu: Kavramayı, ikna olmayı gerektiren konularda
3- Problem �zme metodu: Anlaşılması g�c konularda
4- Gösteri metodu: Beceri gerektiren konularda
5- Gözlem metodu: Hikmetleri kavramayı gerektiren konularda
6- �rnek olay incelemesi metodu: Ahl�k� değerler ve erdem �ğretiminde
7- Rol oynama (drama) metodu: Beceri gerektiren konularda
8- Tartışma metodu: Kavramayı ikna olmayı gerektiren konularda

2. Din Öğretimi Metodları

Eğitimde kullanılan genel öğretim metodlarından başka her konunun, her branşın özelliklerine göre özel öğretim metodları ve bunların duruma göre farklı kullanışları da olacaktır. Örneğin, dil öğretiminin, sanat öğretiminin, meslek öğretiminin özel öğretim yöntemleri birbirinden farklıdır. Hatta bir branş içindeki farklı konulara ait özel öğretim yöntemleri de farklılık gösterebilir. Örneğin dil öğretiminde gramer bilgisi, okuduğunu veya duyduğunu anlama, düzgün telaffuzlarla ve uygun cümlelerle dili kullanma ayrı yöntemlerle öğretilir.

Ayrı bir alan olması sebebiyle din eğitimi ve öğretiminde de kendine özgü özel öğretim metodlarının kullanılacağı tabiidir. Bunlardan bir kısmı Kur'an ve Sünnette kullanılan ve İslam'ın kendi yaklaşımından gelen öğretim metodlarıdır. İslam dininin insanlara nasıl anlatılıp kavratılacağına dair genel çerçeveli bu metodları alıp, onları kendi amaç ve ilkeleri doğrultusunda kullanmak durumundayız. Bunların dışında sosyal, kültürel ve antropolojik değişkenlerin ve din öğretiminin farklı hedeflerinin gerektirdiği metodlar da bilimsel çalışmalarla geliştirilecektir.

Günümüzde din eğitim ve öğretimi, değişik alanlardaki farklı hedef kitlelere, farklı niteliklerde uygulanmaktadır. İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okutulan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri belli düzeyde genel dinî bilgi ve din kültürü kazandırmaya yönelik bir din eğitimidir. İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde daha üst düzeyde meslekî nitelikte din eğitimi yapılmaktadır. Camilerdeki hutbe ve vaazlar, dinî sohbet ve konferanslar, radyo ve televizyon konuşmaları da birer yaygın din eğitimi faaliyetleridir. Kuşkusuz bu değişik kategorilerdeki din eğitimi, her birine ait özel metodlarla yürütülecektir.

Hangi alanda veya konudaki din eğitiminde hangi metodun kullanılacağı, meslekî din eğitiminde okutulan meslek derslerinin her birinde hangi metodların, nasıl uygulanacağı, deneysel yöntemlerle yapılacak bilimsel çalışmalarla tespit edilip geliştirilecektir.

Din eğitimi bilimi alanındaki çalışmaların henüz yeni olmasına karşılık din eğitim ve öğretimi konusundaki özel öğretim metodlarına dair dikkate değer çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de 1982 yılından beri Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin bütün ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu dersler olarak okutuluyor olması da bu konudaki çalışmaları hareketlendirmiştir. Ancak bu çalışmaların hemen tamamı genel öğretimdeki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri ile yürütülen din öğretimine ait olup, dinî konuların sınıf düzeylerine göre nasıl işleneceği, ders planları, hedefler ve bunları gerçekleştirme yollarına dair hususları kapsamaktadır.

Henüz yeterli düzeyde olmamakla birlikte, bir kısım çalışmalar da yaygın din eğitimi konusundaki davet ve irşad metodları, camilerdeki vaaz ve hutbelerin

metot ve teknikleri ile ilgilidir. Meslekî din eğitimi alanında okutulan tefsir, hadis, fıkıh vb. farklı meslek derslerinin daha verimli bir şekilde öğretimini sağlayacak yeni metotlar geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Gelişen dünya şartları, teknolojik imkânlar, farklı kültürlerin etkileşimi gibi durumlar karşısında dinin insanlara en iyi şekilde nasıl öğretileceği sorusunun cevabı henüz netlik kazanmamıştır.

Şüphesiz din eğitimi özel öğretim metotları konusunda tecrübî bilgilere ulaşmak için deneysel çalışmalar yapılırken bir yandan da dinin temel kaynaklarında yer alan öğretim ilke ve metotlarının tespit edilerek bunların hangi durumlarda nasıl kullanılacağına bilinmesi önem taşımaktadır. Çünkü İslam dininin eğitim-öğretimle ilgili temel yaklaşımları, tecrübî bilimlerin verilerini ve onlardan elde edilen metod ve teknikleri kullanmada ölçü teşkil edecektir. Bu bir hareket alanını görme ve güvenlik sınırlarını belirlemedir.

Aslında İslam'dan, pedagojinin ve psikolojinin metodlarına ters bir yaklaşım beklenmemelidir. İnsanı, onun ruhî fonksiyonlarını yaratan, insanın zihinsel ve fiziksel gelişimini belli kurallara bağlayan Allah'tır. Psikolojinin ve pedagojinin yaptığı sadece bu kuralları keşfetmekten ibarettir. Bilim her devirde yeni bilgiler ortaya çıkardığına göre demek ki her zaman insan için bilinmeyenler vardır. Ancak Allah'a göre bilinmeyen bir şey yoktur. O yüzden Allah'ın vahiyde işaret ettiği veya vahyin değişik ürünü olan sünnette belirtilen öğretim ilke ve metotları, tecrübî bilimlerin önünde ve onlara yol gösterme durumunda-
dır.

Öncelikle Kur'an'da, dinin insanlara ulaştırılması, anlatılması ve öğretilmesinde metodik bir yol gösteren üç temel kavramın yer aldığını görüyoruz. Bunlar; *tebliğ*, *davet* ve *tartışma* kavramlarıdır. Bunların dışında öğretimin daha çok teknik yönüyle ilgili inzar, tebşir, tezkir gibi kavramlar da Kur'an'da sıkça geçmektedir. Aynı şekilde Peygamberimiz de sözleri ve uygulamaları ile dinin öğretiminde metotlar, yol gösterici ilkeler ortaya koymuştur. Şimdi bu kaynaklardan hareketle İslam eğitimi konusunda genel nitelikteki belli başlı özel öğretim metotlarını incelemeye çalışalım.

a. Tebliğ Metodu

Tebliğ kelimesi sözlükte, bir bilgiyi, bir haberi insanlara ulaştırmak, açıklamak demektir. Terim olarak ise Allah'ın emirlerini, İslam dininin temel esaslarını insanlara anlatma ve açıklama anlamını taşımaktadır. Kur'an'da tebliğ ile ilgili ayetleri incelediğimizde, bunu öncelikle bir peygamber görevi olduğunu anlıyoruz.

“Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Bunu yapmazsan elçilik görevini yapmamış olursun.” (Maide, 5/67)

Peygamber bu görevini yaparken mutlaka inandırma, ikna etme çabası içinde olmamıştır; böyle bir tutumun da kendisinden istenmediği Kur'an'da açıkça belirtilmektedir:

“Peygamberin görevi sadece tebliğ etmektir.” (Maide, 5/99)

“Eğer yüz çevirirlerse bil ki, sana düşen sadece açıkça tebliğdir.” (Nahl, 16/82)

Demek ki, din eğitiminde tebliğ açık, fakat isteyen kabul eder, isteyen etmez yaklaşımında yalın bir bildirme ve anlatma işini ifade etmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu bir peygamber görevidir; zannedildiği gibi her Müslümanın yerine getirmesi gereken bir yükümlülük değildir. Peygamberin dışında bu görevi ifa etme lüzumu ortaya çıktığında, o takdirde peygamberin varisleri olarak âlimler tebliğ görevini ifa edeceklerdir. Çünkü ilâhî mesajı doğru intikal ettirebilmek için onun bütünüyle iyi kavranması gerekir.

Yine Kur'an'dan anlaşıldığına göre tebliğin muhatapları Müslüman olmayan, kendilerine ilâhî mesaj ulaşmamış veya bu işe ehil olan tarafından ulaştırılmamış kimselerdir. Onlara İslam'ın doğruları bir alternatif yapı olarak anlatılıp açıklanır. İsterlerse delil gösterilerek hakikatin ispatı cihetine gidilir; ilgilenmez veya reddetme tavrı içinde olurlarsa, ikna etme ve kabul ettirme çabası içine girilmez. Müslüman olanlara ve İslam'ı bildiği, onun temel esasları hakkında yeterli bilgiye sahip olduğu halde İslam'ı kabul etmemiş olan kimselere tebliğ yapılmaz. İlâhî mesajı aldığı halde kabul etmemiş olan veya kabul ettiği halde tam olarak sindirememiş, onun sınırları çerçevesine girememiş olanlara karşı “tebliğ”den farklı bir metot kullanılacaktır. Bu da davet metodudur.

b. Davet Metodu

Davet kelimesi sözlükte, çağırmak, gelmesini ve kabul etmesini istemek, nada etmek anlamlarına gelmektedir. Propaganda anlamındaki “diaye” kelimesi de davet kelimesi ile aynı köktendir. Bilindiği üzere propaganda, bir şeyin iyi ve güzel yönlerini anlatarak onu beğendirmeye çalışmaktır.

Kur'an'da ise davet, insanları Allah'a, Allah yoluna ve hayra çağırma, İslam'ın güzelliklerini onlara benimsetme görevi olarak geçmektedir.

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et, onlarla en güzel şekilde tartış.” (Nahl 16/125)

Ancak bu görev, insanları dinî doğrulara ikna etmeyi, o doğrular istikame-tinde tutum ve davranışlar geliştirmelerini sağlamayı gerektirdiği için özel beceri isteyen bir iştir. Ayette davet anlamında dinin öğretilmesi işinin *hikmetle, güzel öğütle* ve *en güzel tartışma* ile yapılacağı açıkça belirtilmektedir. Bu kavramlara biraz yakından bakıldığında, bunların ancak belli yeterliklere sahip kişilerin yapabileceği önemli beceriler olduğu anlaşılacaktır. Bu bakımdan

Kur'an'da davet görevini herkesin değil, belli bir grubun yapması istenmektedir.

“*Sizden hayra çağıran, iyiliği benimsetip kötülükten alıkoyan bir topluluk bulunsun.*” (Al-i İmran 3/104)

Davetin nasıl yapılacağı hususunda Kur'an'da zikredilen *hikmet* (ustalıklı söz), *güzel öğüt* (iletişim ve enformasyon teknikleri) ve *en uygun tartışma* şekillerinden başka *inzar* (uyarmak), *tezkir* (hatırlatma), *beyan* (açıklama), tebşir (müjdeleme) birer teknik olarak verilmektedir. Allah, Peygamberin dini insanlara öğretmesini O'na bu kavramlarla emretmiş ve İslam'ın ilk öğreticisi olan Peygamberi bu ifadelerle vasıflandırmıştır

“*Ey peygamber! Biz seni şahit, müjdeci, uyarıcı, Allah'ın izniyle O'na çağıran, nurlandıran bir ışık olarak gönderdik.*” (Ahzab 33/45-46)

Peygamber de müminlere, “*Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz.*” (Müslim: 1734; Ebu Davud: 4835) “*İnsanlara durumlarına göre davranınız.*” (Ebu Davud: 4842) buyurarak davetin nasıl yapılacağı hususunda bilgi vermiştir.

Ayetlerde ve hadislerde dinin anlatım biçimi olarak yer alan bu müjdeleme, kolaylaştırma, uyarma, öğüt verme, hatırlatma, etkileyici sözlerle anlatma tavırlarının her biri, davetin uygulanış şekilleridir. Buna göre davet yalın bir öğretim değil, dinî doğruları kavratma ve dinî değerler yönünde tutum ve davranışlar geliştirmek üzere belli tekniklerin kullanılacağı kapsamlı bir öğretim metodudur.

c. Tartışma Metodu

Tartışma, insanlar arasında iletişim konusu olan bilgi hakkındaki tereddütleri ve soruları ortaya koyarak, kapalı yönlerin aydınlatılması, zihindeki soruların cevaplandırılması ve bir konuda sağlam kanaate ulaşılması çabasıdır. Tartışma, muhatabın sorgulama özelliği dikkate alınarak ona rahat bilgilenme imkanı veren bir metottur.

Kur'an-ı Kerim'de “*Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütlerle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış.*” (Nahl 16/125) anlamındaki ayette, bir metot olarak “tartışma” emredilmektedir. Fakat bu bir fikir yarışırma, münazara ve üstünlük kurma çabası değildir. Ayetteki “*en güzel şekilde*” kaydı, tartışmanın, yararlı bir sonuç verecek şekilde yapılması gerektiğini göstermektedir.

Ancak her konu herkesle tartışılabilir mi? Hangi konu kiminle tartışılacaktır? Bu sorulara verilecek cevaplar, verimli ve faydalı sonuç elde edilmesi, gereksiz zıtlasma ve düşmanlıklara meydan verilmemesi bakımından önemlidir. Kur'an-ı Kerim bunun muhatabın değerlerine saldırmaksızın bir edep çerçevesinde yapılmasını emretmektedir:

“Onların Allah’ın dışında taptıkları şeylere sövmeyin ki, karşılığında onlar da bilgisizce Allah’a sövmesinler.” (En’am, 6/108)

Gerçeği arama niyeti olmayan sabit fikirli, İnatçı kişilerle tartışmak faydası olmadığı gibi, temel inanç meselelerinin hassasiyeti ve dinin nezaheti bakımından onlarla tartışılmaya girilmemelidir.

“İnsanlardan öylesi vardır ki, hiç bir bilgiye, bir delile, bir aydınlatıcı kitaba dayanmaksızın Allah yolundan saptırmak için kibirlenerek Allah hakkında tartışıp durur. Ona dünyada bir rüsvalık, kıyamet gününde de yakıcı bir azap vardır.” (Hac, 22/8-9)

Tartışma metodunun uygulanabilmesi için şu iki şartın yerine gelmesi gerekir:

1- Tartışılacak konu, özelliği itibariyle tartışmaya müsait olması ve öğretim için buna ihtiyaç bulunması

2- Muhatabın kabiliyeti, anlayışı ve niyeti tartışmaya müsait olmalıdır..

Tartışma, günümüz eğitim anlayışında, sınıf içinde grup tartışması ve beyin fırtınası şeklinde uygulanmaktadır. Din eğitiminde bu metot, ayetteki “en güzel şekilde” tanımlamasına uygun olmak kaydıyla, öğretim faaliyetlerinde uygulanabilecek etkin bir metottur.

d. Örnek Olma - Model Sunma Metodu

İslam kaynaklarında sıkça görülen öğretim metodlarından biri de, öğretici kişilerin, tutum ve davranışları ile öğrenecek kişilere örnek olmaları, öğretmek istedikleri değerlere uygun ideal davranışları onlara model olarak göstermelidir.

Yetişkinler, önceden edinmiş oldukları anlayış ve davranışlar ne olursa olsun, daima buldukları çevreye uyum sağlama eğilimindedirler. Bu uyum ancak çevreden davranış modelleri ve örnekler almakla mümkündür. Çocuklar ise çevrelerinde olup bitenleri görerek, izleyerek onları taklit etmek suretiyle davranış geliştirirler. Her ikisinde de ortak olan durum, çevrede görülüp izlenenlerin insanın duyu, düşünce ve davranışlarını etkilemesidir. İnsanların bu özellikleri, onlara yönelik eğitimde örnekleme ve modelleme yapmayı bir yöntem olarak kullanma gereğini ortaya çıkarmaktadır. Zira bir davranış biçimini sözle anlatmaktansa, onu göstermek daima daha etkilidir. Görme yoluyla algılanan objelerin kavranması, işitme yoluyla algılanan objelerin kavranmasından daha güçlü ve kalıcı olmaktadır.

Allah Teâlâ, İslam dinini insanlara tebliğ etmek, anlatmak ve öğretmek üzere bir elçi olarak gönderdiği Peygamberimiz hakkında, “Muhakkak ki, Allah Rasulünde sizin için güzel bir örnek vardır.” (Ahzab, 33/21) buyurmuştur. Bu ayete göre Peygamber yalnız söyleyip bildirdikleri ile değil, yapıp ettikleri ile

de Müslümanlar için gerçek bir öğreticidir. Onun bu şekildeki öğreticiliği örnek ve model sunmaktan ibarettir.

Kur'an-ı Kerim'de hikâye, kıssa ve mesellerle anlatıma sıkça yer verilmiştir. Bu anlatımlarda çoğu kez belirgin tutum ve davranışlar örnek verilmekte, model gösterilmekte, onlardan ibretler ve dersler alınması istenmektedir. (Örnek olarak bkz.: Tahrim, 66/10-11; Sad, 38/30-34) Bütün bunlar gösteriyor ki, dini insanlara öğretme görevi yapanlar hem kendi davranış ve yaşantıları ile örnek olmalılar, hem de anlatımlarında ideal olay ve kişileri örnek olarak kullanmalıdırlar.

e. Temsilî Anlatım Metodu

Temsil, anlaşılması güç bir durumu, daha belirgin ve çok bilinen benzeri ile anlatmaktır. Soyut kavramların somut olaylarla canlandırılıp şekillendirilmesi de bir temsildir. İnsanların kavramakta zorlandıkları soyut kavramları onlara anlatabilmenin en kolay yolu, somut olaylardan veya varlıklardan benzerlerini bulup temsil göstermek suretiyle anlatmaktır. Bazı bilgileri daha etkili ve çarpıcı bir şekilde sunmak ve zihinlerde yer etmesini sağlamak için de yine temsile başvurulur.

Allah'ın sıfatları, peygamberlik, vahiy, ahiret hayatı, cennet, cehennem, melek vb. konuları anlatmada zorluklar vardır. Herhalde “Bunlar hakıdır, kabul etmek gerekir.” veya “Bu bir inanç meselesidir; inanmaktan başka çare yoktur.” tarzındaki anlatımlar ikna edici değildir. Kur'an ve hadislere baktığımızda bu tür ifadeler yerine misaller getirildiğini, temsilin etkili bir anlatım yöntemi olarak kullanıldığını görmekteyiz.

“Allah'ın, hoş bir sözü; kökü sağlam, dalları göğe doğru olan ve Rabbinin izniyle her zaman meyve veren hoş bir ağaca benzeterek nasıl misal verdiğini görmüyor musun? İnsanlar ibret alsın diye onlara misal getiriyor. Çirkin bir söz de yerden koparılmış kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.” (İbrahim, 14/24-26)

Bu ayetlerde güzel sözle çirkin söz temsili olarak anlatılmakta, hem de anlatım biçimine dikkat çekilmektedir. Bir ayette de “*Şüphesiz Allah temsil getirmekten çekinmez.*” (Bakara, 2/26) buyurulmuştur.

Aynı şekilde Peygamberimiz de bilgili ve sorumlu insanların ihmalkâr ve sorumsuz davranışları yüzünden toplum düzeninin nasıl bozulacağını güzel bir temsille şöyle anlatmıştır:

“Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenle bu hususta ihmalkârlık ve aldırmaçlık gösterenlerin durumu, su üzerindeki bir geminin alt ve üst katlarını paylaşmak için kura çekip yerleşen bir topluluğun durumuna benzer. Kimine geminin alt kısmı kimine de üst kısmı düşmüştür. Aşağıdakiler yukarı çıkıp su alır,

yukarıdakileri rahatsız ederler. Bunun üzerine yukarıdakiler onlara “Yukarı çıkıp bizi rahatsız etmenize izin vermiyoruz.” derler. Aşağıdakiler de “Biz de geminin altından delik açıp su alırız.” derler. Bu durumda eğer yukarıdakiler onlara mâni olurlarsa hepsi birden kurtulurlar; şayet onları kendi hallerine bırakırlarsa hepsi birden batıp boğulurlar.” (Tirmizi: 2173)

f. Tedricî Öğretim Metodu

Tedric yöntemi, bilgilerin hazmedilmesine imkan verecek şekilde azar azar ve kademeli olarak verilmesi esasına dayanır. Allah Teâlâ dinî hükümlerin hepsini birden göndermemiştir. Kur’an-ı Kerim, parça parça 22 yılda nazil olmuştur. Böylece Allah, kendi oldurma gücüyle insanları birden belli yöne çevirmek yerine onların anlayış ve kavrayışlarını zaman içinde, aşamalı olarak bir noktaya getirmelerini murad etmiştir. İşte bu, eğitimde tedrici bir yoldur.

Tedricilikte, bilgi muhtevası insanların anlayış düzeylerine, kavrama ve benimseme kabiliyetlerine göre belli bir öncelikler düzeni içinde hazmettirerek sunulur. Dini bilgilerin bu şekilde zamana yayılarak, öncelik sırasına göre kademeli olarak öğretilmesi, onlara yabancı olan insanların öğrenmelerini, rahatlıkla kabul edip benimsemelerini kolaylaştırmaktadır.

Yetişkinlerin yıllar öncesinden edindikleri ve alışkanlık haline getirdikleri davranışları, anlayışları, düşünceleri ve dünya görüşünü terk etmeleri, onların yerine yenilerini benimsemeleri kolay olmamakta, belli bir zaman almaktadır. Dolayısı ile zihinlerdeki ve yaşantılardaki köklü değişiklikler için bir psikolojik hazırlık ve alıştırma süresine ihtiyaç vardır. Bu yüzden önce kabul edilebilir olanlardan başlamak suretiyle, kademe kademe daha zor kabul edilebilir olanlara doğru gitmek gerekir.

Çocuklar için durum daha farklıdır. Onların köklü alışkanlıkları, anlayış ve düşünceleri olmadığı gibi anlama ve kavrama kabiliyetleri de yaşları ile sınırlıdır. Çocukların eğitimleri tıpkı beslenmeleri gibidir. Yeni doğan çocuk yalnız sütle beslenmeye müsaittir; biraz büyüyünce diğer sıvı gıdaları alabilir; çiğnenmesi gereken gıdaları ise ancak dişleri çıkmaya başladıktan sonra yiyebilir. Dinî bilgi ve davranışların kazandırılmasında da aynı yol izlenmelidir.

Tedricî eğitimdeki temel hareket noktaları şöyle sıralanır:

- 1- Kolaydan başlayıp zora doğru ilerlemek
- 2- Somuttan başlayıp soyuta varmak
- 3- Bilinenlerden hareketle bilinmeyenlere gitmek
- 4- Her konuya uygun birbirini tamamlayan öncelikler belirleyip kademeli bir program uygulamak

g. Özendirme-Sakındırma (Terğib-Terhib) Metodu

Bireyleri öğrenme eylemine sevk etmek ve onlara öğrenme motivasyonu sağlamak için eğitimde ödül ve müeyyide unsurları kullanılır. Bunlar öğrencinin tutum ve davranışı ile ilgili hemen ortaya konulan sonuçlar olarak öğretim etkinliğinin bir parçası şeklinde uygulanır ve duruma göre değiştirilebilir. İnsanları bir anlayışa veya davranışa yönlendirmek için Kur'an'da sıkça kullanılan özendirme ve sakındırma şeklindeki anlatım tarzı ise, ödül ve müeyyideden farklı olarak bir öğretim metodu niteliğindedir. Bu bir bakıma öğretim etkinliğine, öğrenim konusu davranışlara dair sonuçlardan başlama metodudur. Öncelikle bir konuda insanların kazanmaları istenen bilgi, tutum ve davranışların kazanılması veya kazanılmaması durumunda karşılaşılabilecek sonuçlara dikkat çekilir. Böylece kişide olumsuz sonuçlardan kaçınma ve olumlu sonuca ulaşma arzusu uyandırılarak öğrenmeye karşı güçlü bir ilgi ve motivasyon sağlanmış olur.

Özendirme ve sakındırma metodunda insanların umut, kaydı ve güven duyguları esas alınarak onların güçlü bir şekilde bilgi ve davranışa yönelmeleri sağlanır. Ancak bu metodu uygularken fazla yüklenerek insanın şiddetli korku ve umutsuzluk gibi uç duygulara kapılmasına meydan vermemek gerekir. Umudun belli ölçüdeki kaygı, kişide öğrenme motivasyonu sağlarken umutsuzluk ve aşırı kaygı öğrenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü duyguların en az ve etkisiz olduğu durum ile en yoğun olduğu durumlarda insanda aldırılmazlık hali ortaya çıkar ve bu durumdaki kişide öğrenme isteği söner.

h. Tekrarlayarak Belleme Metodu

İnsan öğrenmek istediği bir bilgiyi, bir davranışı tekrarlamak suretiyle ona aşinalık kazanır. Bir kez duyulan bir bilgi ile, tekrar tekrar duyulan bir bilgi insan zihninde aynı ölçüde yerleşmez; tekrarlanan bilgi daha güçlü ve kalıcı bir şekilde öğrenilmiş olur.

Kur'an'da iyice kavranıp akıldan çıkarılmaması gereken hususlar sıkça tekrarlanmaktadır. Örneğin Allah'ın "Alîm", "Hakîm", "Ğafûr", "Rahîm" sıfatları ile namaz kılınmasına ve zekat verilmesine dair emirler defalarca tekrar edilmektedir. Aynı şekilde Peygamberimiz de önemine binaen bazı sözlerini iyice bellensin akılda kalsın diye üç kez tekrarladığı bildirilmiştir (Tirmizi: 3640; Ebu Davud: 3653). Bu konuda hadis kitaplarında örnekler çoktur.

Öğretimde bir sözün belli miktarda tekrarlanması, dikkatin uyarılmasına ve söylenenin zihne yerleşmesine yardım ederken, aynı zamanda öğrenilenin pekiştirilmesi görevi de görür. Pekiştirilmeyen öğrenmeler çoğunlukla kalıcı olmamakta, psikolojide *sönme* denilen bir tarafa itilme ve dikkatten uzaklaştırılma sonucu etkisini kaybetmektedir. Öğrenilmiş bir davranış hemen unutulmaz, ama zamanla "*sönme*" ye uğrar. Öğrenme ne kadar kuvvetli bir şekilde yerleşmişse,

sönme de o ölçüde yavaş olmaktadır. Bu bakımdan tekrarlama yeni davranışların iyi öğrenilmesini sağlarken, öğrenilmiş davranışların da sönmesini önler.

Ancak tekrarlama usandırmaya sebep olacak şekilde yapılmamalıdır. Hangi bilginin ne zaman ve ne sıklıkla tekrarlanacağı hususu önemlidir. Bir şey ne kadar çok tekrarlanırsa, onun o ölçüde iyi öğrenileceği zannedilmemelidir. Tekrarlar yersiz, ilgisiz ve abartılı olduğunda sıkıcı ve usandırıcı olur. Tekrarın en verimli olduğu durumlar; konunun önemli ve ilginç olduğu, tekrarın şiirimsi bir ahenk kazandığı durumlardır.

3. Din Öğretiminin İlkeleri

a. Bütünlük İlkesi

İnsanın kabiliyetleri beden, zihin ve duygu yetileri onun kişiliğini ve davranışlarını belirler. Bedenimiz hareket kabiliyetinin, zihnimiz akıl ve muhakeme kabiliyetinin, duygularımız ise seçme ve değer verme kabiliyetinin (ahlâk) tezahür ettiği insanî kuvvelerdir. İnsanın sağlam bir dini kişilik ve dengeli dinî davranışlar geliştirebilmesi için, bu üç alanın birbirleri ile uyumlu bir bütünlük içinde eğitilmesi gerekir. Bunlardan birinin ihmal edilmesi dini kişilik dengesinin bozulmasına, uygun olmayan davranışların ortaya çıkmasına yol açacağından, böyle bir durum dinî yönden makbul sayılmaz.

Bedeninin eğitimi ihmal edilen kimse dayanıklılık ve sağlık gücünü kaybeder, doğru ve isabetli kararlar veremez. “Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” atasözümüz, sağlıklı ve isabetli kararların, ancak sağlıklı ve güçlü bir bedene sahip olmakla mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Zihin eğitiminin ihmal edilmesi durumunda kişinin aklını kullanma, muhakemede bulunma, fikirler geliştirme konularında yanlışlara düşmesine sebep olacaktır. Duyuların eğitiminin ihmal edilmesi halinde de kişide gurur, kibir, haset, kin, düşmanlık vb. yanlış tutumların ortaya çıkması mukadderdir.

İnsandaki zihin, beden ve duygu kuvvelerinin birlikte eğitilip olgunlaştırılması, dinî terminolojide *iman*, *amel*, *ihlas* bütünlüğü olarak ifade edilir. İman bir Müslüman için zihinle alakalı bir yöneliş olarak ilk şarttır. Amel olmayınca iman, ihlâs olmayınca da amelin kemal düzeyine ulaşamayacağı ifade edilir. Kur’an’da çoğunlukla iman amel ile birlikte ifade edilir ve kurtuluşa erecek kimseler anlatılırken “*iman edenler ve salih amel (doğru işler) yapanlar*” ifadesi kullanılır. Ayrıca duyguların insanı kötülüğe sürükleyeceğine (Yusuf, 12/53) dikkat çekilerek, insanın kendini nefsin kötülüklerinden arındırması istenir (Tâhâ, 20/76) ve kendini nefsinin kötü temayüllerinden koruyanların kurtuluşa ereceği bildirilir (Teğabun, 64/16).

Bu gerçeklerden hareketle din eğitiminde bireyin öncelikle öğrendiği bilgileri zihinsel muhakeme süzgecinden geçirip, sağlam kanaatler oluşturarak be-

nimsemesi esas alınacaktır. Sonra bu bilgileri uygulayabilecek, gereklerini yerine getirebilecek bir yaşantı alışkanlığı kazanması, yaşantılarını da içten ve ahlâkî değer ölçülerine uygun bir şekilde düzenlemesi sağlanacaktır. Böylece kendine, değerlerine ve insanlara saygılı, özgürce inanan, inandıklarını teori-pratik bütünlüğü içinde erdemli yaşantılara dönüştürebilen bireyler yetiştirilecektir.

b. İtidal İlkesi

Dinin temel bilgileri ve kuralları Kitap ve Sünnete dayanmakla birlikte naslarla bildirilen temel meselelere dair bilgilerin dışında dinin kısmen kapalı ve ayrıntı konularında yoruma müsait geniş bir alan mevcuttur. Dinî konularda geniş bilgi ihtasına ve sağlam muhakeme gücüne sahip olmayan kimselerin sübjektif yargılarla yorumda bulunmalarının isabet şansı azdır. Buna dinin duygu yoğunluklu bir alan olması da eklenince insanların uç değerlendirmeler yapması, en alt ve en üst (ifrat-tefrit) düzeylerde dini tutum geliştirmeleri kaçınılmaz olmaktadır.

Dinimizde dinî bilgi ve davranışların belli kuralların sınırları içinde ve insan tabiatına uygun, mutedil düzeyde benimsenip uygulanması, ifrat ve tefrit ölçülerine götürülmemesi istenmektedir. Peygamberimiz her gece namaz kılan ve gündüzleri de oruçlu geçiren birini bundan men etmiş, bir kişinin uzun bir süre namaz kıldığına şahit olduğunda etrafındakilere dönerek “*Ey insanlar itidale riayet ediniz!*” demiş ve bunu üç defa tekrar etmiştir (İbnü Mace: 4241). Kur’an-ı Kerim’de de “*Haddi aşmayınız, şüphesiz Allah haddi aşanları sevmez.*” (Maide, 5/87) buyurulmuştur.

İnsanın fitratı gereği sahip olduğu sevgi-bağlılık, korku-umutsuzluk gibi duyguları dinî alanda uç noktalara doğru aşırı yoğunlaşmalara müsaittir. Din öğretiminde her konunun gerektirdiği ağırlık derecesi göz önüne alınmayıp karşılaşılabilecek ceza-mükâfat, günah-sevap dengeleri hassasiyetle kurulmadığında sünnet ve efdal olanı farz derecesinde benimseme, farzları veya haramları önemsememe şeklinde aşırı hassasiyet ya da aldırılmazlık durumları ortaya çıkabilmektedir. Eğiticilerin bu durumu göz önüne alarak kişilerin ifrat ve tefrite kaçmayan, itidalli bir dinî tutum geliştirmeleri hususunda çaba göstermeleri gerekir. Peygamberimizin orta yol dediği bu dengeli durumun bir tarafa doğru değişmesi, bir dinî tutum bozukluğu oluşturacaktır.

c. Gelişim Sürecine Göre Eğitim İlkesi

Çocukların anlayış, kavrayış, bilgi ve fikir kapasiteleri yaş ve gelişim düzeylerine göre farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar karşısında herkese aynı tutum ve yaklaşım içinde tekdüze bir eğitim verme çabasının olumlu ve verimli sonuçlara götürmeyeceği açıktır.

Eğitim psikolojisi alanındaki çalışmalar, bireyin fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerini inceleyerek kime, hangi düzeyde, neyin, nasıl öğretileceği üzerinde durmaktadır. Peygamberimizin konu ile ilgili emir mahiyetindeki sözleri eğitim psikolojisi çalışmalarının nn amaktadış:

“*İnsanlara durumlarına göre davranınız.*” (Ebu Davud: 4842)

Hz. Ali, “*İnsanlara kavrayabilecekleri şekilde anlatın, Allah ve Rasulünün yalancı çıkarılmasını ister misiniz?*” demiştir. (Buhari: 127)

Bu hadislerin ışığında gelişim ve öğrenme konusundaki eğitim psikolojisinin verilerini din eğitiminde kullanmanın ihmal edilmez bir imkân olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayrıca İslam dininin evrensel özelliği ve pozitif ilimlere bakışı göz önüne alınınca, eğitim alanında kullanılabilecek her türlü ilm verilerden din eğitiminde yararlanmanın gayet doğal olduğu sonucuna varılabilir. Dolayısıyla pedagoji çalışmalarında ortaya konulmuş olan birey merkezli ğretim yaklaşımı, din eğitiminde dikkate alınacak önemli bir husustur. Peygamberimizin yukarıdaki hadisi bunun bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

nl İslam bilgini İmam Gazzali bu konuda şoye diyor: “*ğretmen, öğrencinin anlayışını iyi tespit etmeli, kaldıırabileceği kadar ders vermelidir; aklının eremeyeceği veya kalbine usanç getiren ya da aklını çok zorlayan konuları derste tekrar edip durmamalıdır.*”

d. Kabiliyet ve Statüye Göre Eğitim İlkesi

ğrenme bir etki-tepki işi olmakla beraber duyu organlarının algılama yetisinin dışında kalıtım ve ona bağlı olarak biyolojik özellikler de öğrenme hadisesini etkilemekte, öğrenme ilgilerini yönlendirmektedir. Kalıtımdan gelen özelliklerle insanların öğrenme yaklaşımları birbirinden kısmi farklılıklar gösterir. İnsanların bir kısmı daha çok zihinsel tekrar (ezberleme) yoluyla, bir kısmı algılardan hareketle zihni çağrışımlar (kavrama) yoluyla, bir kısmı da sembolik araçlarla bilgiyi zihinde şekillendirme yoluyla öğrenir.(Bruner, 1991) ğretimde bireylerdeki bu farklılıkların dikkate alınması gerekir. Çünkü farklılıklar aynı zamanda insanların yeteneklerinin yönünü belirlemektedir. Ezberleme yoluyla öğrenenlerin sözel bilgilere, kavrama yoluyla öğrenenlerin sayısal bilgilere, sembollerle öğrenenlerin fen bilgilerine daha yatkın oldukları bilinir. Bunların dışında bazı kimselerin de estetik sezişleri (müzik kulağı, ressam bakışı, şair duyarlılığı vb.) daha güçlüdür. Bu kimseler de sanata yatkındırlar.

Modern eğitimde bireysel farklılıkların tanınmasını, öğretmenin bu farklılıklara göre yaklaşımı öngörülür. Çünkü ğretim ğretenle öğrenen arasında bir iletişim sürecidir. İletişim ise en basit ifadesiyle “*anıamları bireyler arasında ortak kılma işlemi*” olarak tanımlanır. Bilgi konusu olan objenin anlamında ğretenle öğrenen arasında sağlıklı bir ortaklık kurulması, büyük ölçüde öğre-

nenin öğrenme yaklaşımı ile ilgilidir. Daha açıkçası, iletişimde bilgiyi verenle alanın yaklaşımları ile iletişimin şekli uyumlu olmalıdır. Bu uygunluk sağlanmadığı takdirde onunla iletişim kurma ve dolayısı ile öğretim gerçekleştiremeyecektir.

İslam dininin eğitim öğretimle ilgili tavrının da bu yönde olduğunu görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'de "*De ki, herkes yaratılışına göre davranır. Rabbiniz kimin en doğru yolda olduğunu bilir.*" (İsra, 17/84) buyrulmuştur. Müfessirler bu ayeti "herkes kabiliyetine, ruhi yapısına, seciyesine göre davranır" şeklinde açıklamışlardır. (Beydavi; Neseфи, Medarik) Peygamberimizin "*Herkes yaratılışına uygun işler kolaylaştırılmıştır*" (Camiu's-Sağir: 3/48) anlamındaki hadisi de bu konuya ışık tutmaktadır.

Bir kimsenin sanatkâr olma, mühendis olma veya sosyolog, tarihçi, psikolog olma eğilimi göstermesi onun Allah'la ilişkilerini, dini tutum ve davranışlarını arka plana itmesini gerektirmez. Çünkü din her branştan, her meslekten insanı kuşatır. Belki değişik mesleklerdeki insanların hayatın ve hadiselerin sırlarını, hikmetlerini kavramadaki yaklaşımları farklıdır. İşte bu durum din eğitimcisinin önüne değişik imkânlar getirmektedir. Her meslekten insana yönelik din eğitiminde kullanılacak öğretim yaklaşımları ve öğretim metotları, onların yetenek ve eğilimleri ile ilişkilendirilecek, örneklemeler onların alanları ile ilgili yaşantılardan seçilecektir. Buna dair Kur'anda çeşitli örnekler vardır. Onlardan biri şöyledir:

Hz. İbrahim putçulukta ileri gitmiş olan Nemrut ve onun avanesine, putların konuşamaz, bir şey yapamaz, cansız, işe yaramaz varlıklar olduklarını anlatmak için kimsenin olmadığı bir sırada putların hepsini kırarak, yalnız en büyük putu bırakır. Nemrut durumu öğrenince bunu Hz. İbrahim'in yapmış olacağını düşünerek onu getirtip, "*Bunu sen mi yaptın?*" diye sorar. Hz. İbrahim de "*Belki onu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorsa ona sorun.*" diye cevap verir. Onlar da "*Ey İbrahim, sen de biliyorsun ki putlar konuşmazlar.*" derler. Bunun üzerine Hz. İbrahim de, "*Öyleyse Allah'ı bırakıp da size fayda veya zarar vermeyecek putlara ne diye tapıyorsunuz? Kafanız çalışmıyor mu?*" diyerek onlara tek yaratıcı olan Allah'ın varlığını ve yalnız O'na tapılması gerektiğini anlatmaya çalışır. (Enbiya, 21/62-67).

Aynı şekilde Hz. Peygamberin de bedevilere, şehirlilere, ediplere, kabile reislerine farklı yaklaşımlarla dinin esaslarını anlattığına dair örnekler çoktur. Eskiler buna *muktezayı hâl* (muhababın ve ortamın, durumunun gereği) demişlerdir. Dinin öğretiminde kişinin sosyal ve kültürel durumu, bulunduğu ortamın şartları göz önüne alınarak ona göre bir yol tutulacaktır. Bir bilgi her durum ve şartta, herkese aynı ölçüler ve kalıplar içinde sunulamaz. Denildiği gibi "*Her*

yerde söylenecek uygun bir söz, her grupta konuşulacak uygun bir dil, her cemaate tesir edecek uygun bir üslup vardır.” (Ebu Zehra, 1934/56)

e. Bilginin Kaynağı İlkesi

İslam dini, öğrenilmesi gereken faydalı bilginin kimden, ne zaman ve nerede elde edileceği konusunda bir sınırlama getirmemiştir. Peygamberimizin, Bedir savaşında esir alınan müşrikleri, hürriyetleri karşılığında Müslüman çocuklarına okuma-yazma öğretmek üzere görevlendirdiği bilinmektedir. Yazı, dil, matematik vb. pozitif bilimleri öğretenlerin inanç ve zihniyetlerine bakılmaksızın onlardan istifade edilir. Bu kimselerin başka dinden olmaları, inanç, düşünce ve yaşayış tarzlarının Müslümanlarınkine ters olması, bir Müslümanın eğer istifade edecekse onlardan bilgi almasına engel teşkil etmez. Peygamberimizin *“Hikmet müminin yitiğidir; onu nerede bulursa almaya hakkı vardır.”*(Tirmizi: 2688) buyurması ilim öğrenilecek kimseler hakkında herhangi bir kişilik sınırlaması olmadığını göstermektedir.

Ancak çocukların inanç, ahlâk ve zihniyet yönünden gelişmelerinde öğretmenin model olarak, örnek olarak ihmal edilmeyecek derecede büyük etkisi vardır. Çocuk, öğretmeninden sadece bilgi almaz; ondan anlayış, tutum ve davranış bakımından kişilik geliştirme yönünde çok ciddi boyutta değerler kazanır. Bu noktada eğitimle öğretimi birbirinden ayırmak gerekiyor. Salt bilgi öğrenmenin dışında, çocuğun eğitimi söz konusu olunca, öğretmenin inancı, zihniyeti ve kişiliği önem kazanır. Bunun dışında bilgi kimde ise ondan alınacaktır. Bilgi Çin’de dahi olsa gidilip oradan, oradaki kimselerden alınacağı öğüdü dinî kültürümüzde hadis zannedilecek kadar yaygın, dilden dile dolaşan bir söylem olmuştur.

f. Bilginin Yararlılığı İlkesi

İnsan hiç bir şey bilmeyerek dünyaya gelir; (Nahl, 16/78) doğumla beraber kendini yoğun bilgi ortamında bulur. Bilgiye duyular yoluyla ulaşıldığından, insanın duyularının yöneldiği her obje onun için bilgi değeri taşır. Bu yönüyle *“hayatın bütünü bilgidir”* demek yanlış olmaz. İnsan istese de istemese de görür, işitir, hisseder, düşünür. Böylece her an yeni veya tekrar bilgilere ulaşır. Acaba bu bilgilerin hepsi gerekli midir veya faydalı mıdır?

Bilginin değeri, felsefenin önemli problemlerinden biridir. Büyük filozoflar ve düşünürler bu konu üzerinde fikir yürütmüşler, düşünceler ileri sürmüşlerdir. Ancak felsefe *“neye bilgi denir?”* ve *“bilgi nasıl meydana gelir?”* soruları üzerinde durur. Biz din eğitimi açısından bilginin işe yararlılık meselesini irdelemek istiyoruz. Şu soruların din bakımından cevaplandırılması gerekir:

1- Bütün bilgiler faydalı mıdır, yoksa dinî açıdan faydasız bilgi de var mıdır?

2- Faydasız bilgi varsa hangisidir, bunu belirlemenin ölçüsü nedir?

Bu konuda kuşkusuz bizim için felsefeden gelen değerlendirmeler değil, dinden gelen açıklamalar önem taşımaktadır. Peygamberimiz birden çok muteber hadis kitabında yer alan bir hadisinde, “Allah’ım, işe yaramayan bilgiden sana sığınırım.” (Müslim, Zikir, 73; Ebu Davud, Vird, 32) diye dua etmiştir. Bu hadis bize bazı bilgilerin işe yaramadığını, faydasız olduğunu ve onlardan kaçınılması gerektiğini bildirmektedir. Demek ki İslam dinine göre faydasız bilgi vardır. Burada önemli sorun, yukarıda da işaret edildiği gibi hangi bilgilerin faydasız olduğudur. Bir bilgi bir kimse için faydasız olabilir; fakat bir başkası için faydalıdır. Faydasızlık kişilere göre izafi (rölatif) bir hüküm mü olacak, yoksa genel bir faydasızlık mı söz konusudur?

Kuşkusuz bu konuda da İslam dininin koyduğu değer ölçülerinden hareket etmek durumundayız. Yoksa hangi bilginin faydalı, hangisinin faydasız olduğunda insanların ortak bir yargıya varmaları, hatta bilginin faydasızının olup olmadığı hususunda anlaşmaları mümkün değildir.

“Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi, onun Müslümanlığının güzelliğindedir.” (Tirmizi: 2318) anlamındaki hadise göre insan kendisini ilgilendirmeyen şeylerle uğraşmamalıdır. Kur’an-ı Kerim’de de şöyle buyurulmaktadır: “Bilmediğin şeyin ardına düşme, şüphesiz kulak, göz ve kalp o şeyden sorumlu olur.” (İsra, 17/36) Bu ayette ise bilgiyi edinme yolları olan gözün, kulağın ve zihnin sorumluluğuna dikkat çekilmektedir. Bu sorumluluk dinin getirdiği esaslar yönündendir. Gözün, kulağın ve zihnin faaliyetlerinden sorumlu olmaları, onların hareketlerinin sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Demek ki görülmemesi, duyulmaması ve zihni meşgul etmemesi gereken şeyler vardır. Bunların neler oldukları, dinin getirdiği esaslara ve prensiplere aykırılıkları ile bilinecektir.

Gıybet ve dedikoduyu örnek olarak verebiliriz. İslam dini bu davranışları yasaklamıştır. Sırf gıybete ve dedikoduya malzeme olmak üzere, bir kimsenin öğrenilmesinden hoşlanmadığı özel durumlarına ait bilgiler, bu ölçüler dâhilinde işe yaramayan bilgi olarak kabul edilebilir. Yine herhangi bir sanatçının kimlerle flört ettiği şeklindeki bilgiler, işe yaramayan bilgi kapsamında sayılabilir.

Diğer yandan bir bilgi faydalı olduğu halde kullanılmıyor, kişinin kendisine veya başkalarına faydalı olacak yerlerde değerlendirilmiyorsa, o bilgi de işe yaramaz sayılır. Mesela; bir sanatı, bir mahareti icra etmeyi bilen ve beceren birisi, onu hem icra etmiyor hem de başkalarına öğretmiyorsa, sahip olduğu bilgi aslında faydalı olmakla beraber, işe yaramaz hale gelmiştir. Bu tür bilgiyi elde etmekten değil, fakat onu işe yaramaz hale getirmekten kaçınmak gerekir.

4- Din Öğretimi Teknikleri

Teknik, bir işi en kısa zamanda, en az emekle, en kolay ve en verimli şekilde yapabilmeyi sağlayan şeydir. Bu anlamda öğretimde çeşitli teknikler geliştirilmiştir. Şüphesiz durum ve şartlara göre yeni teknikler geliştirilmesine devam edilecektir. Öğretmen ve öğrenciler, başarısı kanıtlanmış teknikleri kullanmak durumunda olmakla birlikte, onlar da kendilerine göre birtakım teknikler deneyip geliştirebilirler.

Burada din öğretiminde kullanılacak bazı teknikleri, örnek olması bakımından sıralamakla yetinmek istiyoruz:

1- Haz Verici Etkinliklerle Öğretme

- Marşlar ilâhiler söyletme
- Yarışmalar düzenleme
- Gezi, gözlem, inceleme etkinlikleri

2- Kalıplarla Belletme

- Tekerlemeler
- Şiirler, atasözleri, hikayeler

3- Dolaylı Aktarımla Öğretme

- Bilgi oyunları
- Bulmacalar, bilmeceler

4- Kolektif çalışma ile belletme

- Toplu okutma
- Grup tartışmaları
- Grup çalışmaları
- Müşterek ödevler

5. İletişim tekniğini kullanmak

Temel Kurallar

- ☞ Neyi iletiyorsan onu öğretirsin, iletmediğini öğretemezsin
- ☞ Ne kadar iletibiliyorsan, ancak o kadar öğretebilirsin
- ☞ Her iletişim, aynı zamanda bir öğretme-öğrenme işidir.
- ☞ Kastetmeden iletmiş, bilmeden öğretmiş olabilirsin
- ☞ Sosyal hayatta iletişimsizlik imkansızdır.

5. Öğretici Etkinlik Hiyerarşisi (Uygulama Düzeni)

Yine bu seminerde sunumu yapılan uygulama düzeni ile ilgili hususları, kursiyerlerin elinde bulunması bakımından özet olarak vermekle yetiniyoruz. Zira kursiyerler, dinlemiş oldukları hususları tekrar bir gözden geçirince kolaylıkla hatırlayacaklardır. Şurası unutulmamalıdır ki, insanla ilgili konulmuş ilkelere ve kuralların, insan davranışları ile ilgili temel varsayımların her zaman her yerde yüzde yüz sonuç vermesi beklenemez. Bu ilke ve kurallar öğrencilere hareket zenginliği kazandırır ve alternatifler oluşturur. Başarı, öğreticinin işini ciddiye almasına, özenle yapmasına ve yeteneklerini kullanmasına bağlıdır.

Kur'an Öğretimi (Yüzünden)

- ☞ Okunacak kısım ile ilgili bilgi verilir. (Ayet mi, dua mı, sure mi, nerede okunur, anlamı nedir ?)
- ☞ Seçilen küçük bir parça hoca tarafından okunur. (Yavaşça, tecvit ve telaffuzla okunur. Herkes takip eder)
- ☞ Özel noktalara dikkat çekilir, uyarılar yapılır. (Zor telaffuzlara, duraklara, tecvit kaidelerine)
- ☞ Açıklama yapılmadan tekrar okunur. (İhtiyaca göre iki-üç kez okunur veya teyp dinletilir)
- ☞ En iyi okuyanlardan başlayarak herkese okutulur.
- ☞ Serbest okuma yaptırılır. (Bu sırada birebir yardım yapılır)
- ☞ Evde okunacak kısım tayin edilir. (Özel noktalara dikkat çekilerek en az bir kez okunur)

Kur'an Öğretimi (Ezber)

- ☞ Metin hakkında bilgi verilir.
- ☞ Yüzünden dikkatle bir kez okunur.
- ☞ Tecvit kaidelerine ve özel noktalara dikkat çekilir.
- ☞ Dikkat çekilen yerlere vurgu yapılarak tekrar okunur.
- ☞ İki defa da hızlıca okunur.
- ☞ Birkaç kez yüksek sesle topluca okunur.
- ☞ Bilene/güzel okuyana okutulmuş olarak düzeltme yapılır.
- ☞ Serbest (hafif sesli) ezberleme yaptırılır (Dolaşarak yardım).
- ☞ Dersin sonunda birkaç kez daha topluca okunur.
- ☞ Bir sonraki günde tekrar dinlenir. (Bir günde geçilmemeli)
- ☞ Kur'an ezberleme kuralları (uyarılar) verilir (Mümkünse uygun kartlara yazılarak mushafın arasında bulundurulmalı).

Dini Bilgiler Öğretimi

•Hazırlık

- ☞ Konunun amacını, önemini açıkla.
- ☞ Konuyla ilgili materyali dağıt / tahtaya as / çiz.
(Materyal: çalışma kâğıdı, kavram haritası, harita, şekil vb.)
- ☞ Materyali birlikte incele, üzerinde tartış. (Bu size ne anlatıyor ?)
- ☞ Hazırlayıcı olay, hikâye, kıssa, anı vb. anlat.

•Sunum

- ☞ Ana hatları ile anlat.
- ☞ Yap / Somutlaştır / Örneklendir. (Ayrıntıları ver)
- ☞ Yaptır / Anlatır / Örneklendir. (Ayrıntıları ver)
- ☞ Değerlendir. (Bir önceki aşamadakileri doğrula, yanlışla, düzelt)
- ☞ Özetle. (Temel hususları sırala, not ettir)

•Çalıştırma

- ☞ Kursta Çalıştırma: Sesli ve birbirine okuma / anlatma, ezberleme, yapma, çözme vb.
- ☞ Evde Çalıştırma: Kolay yapılabilir, zorlamayan, bıktırmayan ev ödevleri.

6- Uygulama Örnekleri

Bu örneklerde gözetilen temel husus, çocukların bıkmadan usanmadan oyun oynar gibi eğlenceli meşguliyetlerle öğrenmelerini sağlamaktır. Bunlar sadece birer örnektir. Başka eğlenceli öğretici meşguliyetler de bulmak ve bu konudaki birikimi zenginleştirmek mümkündür.

Tekerleme ile Belletme

a) Dua Tekerlemesi (Yatarken)

Yattım sağıma

Döndüm soluma

Sığındım Sultanıma

Melekler şahit olsun

Dinime imanıma

Rabbim tövbeler olsun

Hatama günahıma

*Bu biçare kulunu
Kabul et dergâhına
Yattım Allah
Kalktım Allah
Kalkamazsam La ilahe illallah.*

b) Bilgi Tekerlemesi

*Haydi bismillah ile
Her zaman Allah ile
Başlayalım derslere
Feyzi Rasulullah ile.
Allah'ın kuluyum
Peygamberin ümmetiyim
Müslümanım elhamdülillah
Rabbim Allah
Peygamberim Muhammed Mustafa
Dinim İslam
Kitabım Kur'an
Adım Müslüman
Hz. Âdem'in soyundanım
Hz. İbrahim'in milletindenim
Hz. Muhammed'in ümmetindenim
Ehli sünnet mezhebindenim.*

*İmanın şartı altıdır:
Allah'a inanmak
Meleklerle inanmak
Kitaplara inanmak
Peygamberlere inanmak
Hayrın ve şerrin Allah'tan ol-
duğuna inanmak
Öldükten sonra dirilmeye
inanmak.
İslam'ın şartı beştir:
Namaz kılmak
Oruç tutmak
Zekât vermek
Hacca gitmek
Kelime-i şehadet getirmek
Eşhedu en la ilahe illallah ve
Eşhedu enne Muhammeden
abduhu ve rasuluhu.*

Bilgi Oyunu

Tablodaki her gruptan uygun birer öge alarak, dört ayrı cümle yapınız.

1. Grup öğeler	2. Grup öğeler	3. Grup öğeler	4. Grup öğeler
Allah'ın	her zaman	yaratmaya	yasaktır
İnsan	her şeyi	doğruyu	emreder
İnsanlara	bize	dinimizde	gücü yeter
Dinimiz	zarar vermek	sabırlı olmayı	söylemelidir
Cümle 1:			
Cümle 2:			
Cümle 3:			
Cümle 4:			

Öğretici Kare Bulmaca

K	A	B	E		Z		
A		A		E	Z	A	N
F	I	K	I	H		H	A
İ		İ		A	H	İ	R
R	A			D	E	R	
	H	A	D	İ	S		A
A	L	İ		S	A	İ	M
	A	L	İ		P		E
U	K	E	L	A		E	L

Soldan Sağa

1. Namazda yöneldiğimiz yer 2. Namaza çağrı, 3. Müslümanların ibadet ve davranışlarının nasıl olması gerektiği ile ilgilenen bilim. Tersî, mazlumun çaresizliğini bildirir. 4. Allah'ın isimlerinden biri. 5. Tersî, utanma. Tersî, kabul etmemek. 6. Peygamberimizin sözü. 7. İslam'ın dördüncü halifesi. Oruç tutan, oruçlu. 8. İlk Müslüman olan çocuk. 9. Herkese akıl vermeye çalışan haddini bilmez. 9. Hesap gününde konuşarak yaptıklarımızı haber verecek olan bir âzâ-mız.

Yukarıdan Aşağıya

1. Kur'an'ı veya Allah'ın bir hükmünü kabul etmeyen. 2. İman ve amelle birlikte Müslüman için en gerekli olan şey. 3. Allah'ın isimlerinden biri. Dini-mizde birlik ve beraberliğine, huzur ve mutluluğuna önem verilen kurum. 4. Vilayet. 5. Hadisin çoğulu, hadisler. 6. Ahirette herkesin karşılaşmak zorunda olduğu ödeşme, muhakeme. 7. Allah'ın isimlerinden biri. 8. Cehennem ateşi. Doğru ve salih olanı makbul olan iş.